

بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل در گرایش نوجوانان

استان فارس به مصرف موادمخدر و روان‌گردان

جعفر حسین‌پور¹، رضا عبدالرحمانی²، امین آبخیز³

تاریخ دریافت: 1397/09/22

تاریخ پذیرش: 1397/12/05

از صفحه 77 تا 108

بزهنامه جغرافیای انتظامی

سال هفتم، شماره بیست و پنجم، بهار 1398

چکیده

این پژوهش با هدف شناخت تأثیر شبکه‌های مجازی تحت موبایل در گرایش به اعتیاد نوجوانان استان فارس صورت گرفته و مهم‌ترین پرسش این است که سهم شبکه‌های مجازی تحت موبایل (از طریق ایجاد تبلیغات مثبت، به اشتراک‌گذاری اطلاعات، کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول، اطلاعات ارائه‌شده، حمایت‌های مجازی- اجتماعی، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی مجازی)، در گرایش نوجوانان به مصرف موادمخدر تا چه اندازه است؟ این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش، توصیفی- تحلیلی است. جامعه آماری مورد تحلیل شامل کلیه نوجوانان (15- 19) ساله جامعه شهری شهرستان شیراز و تعداد نمونه (383) نفر که با استفاده روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده‌اند و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، بین مؤلفه‌های شبکه‌ها (اشتراک نظرات مثبت کاربران، تبلیغات مثبت شبکه‌های مجازی، حمایت‌های مجازی- اجتماعی، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و اطلاعات ارائه‌شده مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و مصرف موادمخدر) و گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل رابطه معنادار وجود دارد. همچنین نتایج بیانگر آن است که بین بُعد کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل رابطه معنادار وجود ندارد. با توجه به میانگین نمرات ارائه‌شده از سوی نمونه آماری پژوهش، تأثیر میزان سن نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل معنی‌دار می‌باشد.

کلید واژه‌ها: تبلیغات، شبکه‌های مجازی تحت موبایل، حمایت‌های مجازی، روابط اجتماعی، موادمخدر و روان‌گردان.

1- دانشیار علوم ارتباطات، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، j.sadat95@gmail.com

2- دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

3- کارشناس ارشد اطلاعات دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

بیان مسئله

امروزه نه فقط در جامعه ما که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه که با اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی سروکار دارند، سلايق و علائق جوانان تغییر کرده و سبک‌های جدیدی از زندگی بروز و ظهور یافته است. به همین سبب نوجوانان و جوانان فعلی تفاوت‌های زیادی در میزان برخورداری از اطلاعات، دانش و معرفت در رفتارهای اجتماعی و نوع تفکر با نسل‌های قبلی دارند. در واقع یکی از تفاوت‌های اساسی این نسل با نسل قدیمی‌تر برخورداری، بهره‌مندی و انس و الفت آن‌ها با رسانه‌های نوینی مانند شبکه‌های اجتماعی مجازی است. اینترنت و فضای مجازی که شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل یکی از رایج‌ترین آن‌هاست، با ایجاد خصوصیات و خصیلت‌هایی مانند گمنامی، دسترسی سریع، آسان و ارزان به منابع و اطلاعات، سرگرمی‌ها، ارتباطات آسان بدون مکان، اشتراک‌گذاری اطلاعات و عقاید، دسترسی به انواع حمایت‌ها، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول تأثیر زیادی بر وقوع رخداد‌های مختلف شده است.

روند رو به رشد گرایش به کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌ویژه در نوجوانان و جوانان، بسیاری از خانواده‌ها، مسئولان و دولتمردان را دچار نگرانی و ترس از گسترش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی نظیر ارتباطات نامشروع، تهدید فضای خصوصی و تسهیل در ارتکاب به جرائم موادمخدری کرده است (برای نمونه رجوع کنید به: افتاده، 1388؛ بازمن، 2006؛ بختیاری، 1391؛ ربیعی و شاقاسمی، 1389؛ فهیم، 1392).

اطلاعات مرتبط با موادمخدر درباره تجهیزات و سایر منابع موردنیاز برای تولید آن، ماهیت، اثر و روش‌های استفاده از موادمخدر، اطلاعاتی در خصوص تسهیل فروش موادمخدر مانند این‌که از کجا و از چه کسانی می‌توان مواد خرید و غیره (جوانعلی آذر، 1394)، اطلاعات قابل دسترسی در اینترنت درباره انواع موادمخدر و پیش‌نیازهای ترویج آن وجود داشته که به‌طور غیرمستقیم باعث ترویج مصرف مواد می‌باشند (حسینی، 1384). برخی از سایت‌های اینترنتی مرتبط با موادمخدر سعی می‌کنند اقلیت‌ها را به تخطی از قوانینی که در مورد موادمخدر وضع شده، تشویق نمایند (توتس¹، 2004). تا

1- Totse

جایی که گزارش‌های سازمان ملل متحد نشان‌دهنده این است که تعداد بسیار زیادی از وبسایت‌ها در سراسر جهان وجود دارد که از آن‌ها به‌منظور فروش مواد غیرقانونی - از حشیش گرفته تا هرویین، اکستسی و کوکائین - استفاده می‌شود. به این منظور دلانان مواد (مخدر) از گپ خانه‌های خصوصی (چت روم‌های خصوصی) در وبسایت‌ها استفاده می‌کنند (علیوردی‌نیا، 1384). گزارش‌های نبوتی (1389) در خصوص گزارش ویژه دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد و یوسفی لبنی و همکاران (1397) در مورد ارتباط میان استفاده از اینترنت و مصرف مواد مخدر را به موارد اضافه کنید.

به هر ترتیب، اطلاعاتی در خصوص تولید، مصرف و فروش مواد مخدر به‌طور گسترده در فضای مجازی وجود دارد (قربانی، 1396؛ گرداب، 1395) در واقع نحوه خرید، مصرف و حتی خطرات ناشی از مصرف مواد مخدر در این فضا وجود دارد. درحالی‌که برخی سایت‌ها و شبکه‌ها به‌طور علنی کاربران را به مصرف مواد تشویق می‌کنند، برخی دیگر به‌گونه‌ای تبلیغاتی و عوام‌فریبانه به ارائه مطالبی در خصوص فواید مصرف آن می‌پردازند. عمده این پیام‌ها از طریق بولتن‌های اینترنتی، گپ خانه‌ها، تصاویر، فیلم‌ها و غیره، به ارائه پیام‌های غیرقانونی خود می‌پردازند (علیوردی‌نیا، 1384). اگرچه بخش مهمی از این پیام‌ها عامدانه و برنامه‌ریزی‌شده از سوی شبکه‌هاست، درعین‌حال برخی دیگر از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی دوستانه و به‌طور نادانسته و غیر برنامه‌ریزی‌شده است. بهبود، بالا بردن کارایی در تولید، توزیع و فروش و ایجاد حاشیه‌ای امن برای انجام فعالیت‌های غیرقانونی مهم‌ترین هدف گروه نخست و تفریح و تفنن، سرگرمی، در حال بودن و وقت‌گذرانی از جمله اهداف گروه دوم است.

اگرچه برخی از گزارش‌ها (مانند روابط عمومی ستاد مبارزه با مواد مخدر) و برخی پژوهش‌ها مانند دوران (1384)، الدریج و دیکری هتو¹ (2016) و کوردارو² و همکاران (2011)، به جنبه‌های مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی در پیشگیری، مقابله و ترک اعتیاد پرداخته‌اند، بااین‌وجود به خطرات گرایش به مواد مخدر از خلال اینترنت هم اشاره کرده‌اند.

1- Aldridge & Décary-Hétu

2- Aldridge & Décary-Hétu

با توجه به اهمیت و تأثیر ارتباط بین شبکه‌های مجازی تحت موبایل در گرایش نوجوانان به اعتیاد موادمخدر و روند فزاینده نوجوانان و جوانانی که از طریق اینترنت و به‌ویژه شبکه‌های مجازی با خدمات و اطلاعات مربوط به انواع موادمخدر آشنا و سرانجام به سمت مصرف آن گرایش پیدا می‌کنند، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که با فرض وجود عوامل گوناگون مؤثر بر گرایش به مصرف موادمخدر، شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل چه تأثیری در گرایش به اعتیاد نوجوانان استان فارس داشته است؟ به‌عبارت‌دیگر سهم شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل (از طریق ایجاد تبلیغات مثبت، به اشتراک‌گذاری اطلاعات، کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول، اطلاعات ارائه‌شده، حمایت‌های مجازی- اجتماعی، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی مجازی)، در گرایش نوجوانان به مصرف موادمخدر تا چه اندازه است؟

پیشینه پژوهش

کوانتکر¹ (2014) در پژوهش پیمایشی خود بر روی مردم جامعه این‌گونه بیان می‌کند که تبلیغات اینترنتی داروهای مخدر، موجب شده بسیاری از نوجوانان به استفاده از موادمخدر و قرص‌هایی روی بیاورند که نمی‌دانند چیست و فقط از روی حس کنجکاوی اقدام به مصرف آن‌ها می‌کنند. وی در پایان ارتقاء سطح دانش جامعه به‌منظور بهره‌برداری صحیح از فضای سایبری را به‌عنوان پیشنهاد اصلی پژوهش عنوان می‌نماید. والنت² و همکاران (2007) و اسمیت و کریستاکیس³ (2008) طی پژوهش‌های پیمایشی که بر روی نوجوانان در خصوص استفاده از فضای مجازی، فناوری‌های اجتماعی و تأثیرات شبکه‌های اجتماعی انجام دادند، به این نتیجه رسیدند: افرادی که وقت زیادی را صرف استفاده از این فضا می‌نمایند با شبکه‌ها و سایت‌های مختلفی در زمینه آشنایی با انواع موادمخدر و روان‌گردان و غیره، روبه‌رو و در پایان با مشکلات بسیاری مواجه می‌شوند. این پژوهش‌ها نشان داد که دوستان و شبکه‌های گوناگون اجتماعی تا اندازه زیادی در گرایش نوجوانان و جوانان به موادمخدر مؤثرند.

1- Kuantcer

2- Valente

3- Smith & Christakis

کوک¹ (2013) طی پژوهش‌های پیمایشی خود بر روی (6000) نفر از جوانان مرد و زن (18-24) ساله که از شبکه‌های مجازی تحت موبایل استفاده می‌کردند، به این نتیجه رسیدند که فعالیت‌های مشترک در شبکه‌های مجازی آنلاین و اشتراک نظرات مثبت در خصوص الکل و داروهای روان‌گردان توسط دوستان، تأثیر بسیار شگرفی در گرایش به مصرف الکل و داروهای روان‌گردان در بین این جوانان داشته است.

استودارد² (2012) در پژوهش پیمایشی خود بر روی جوانان با موضوع «نقش شبکه‌های آنلاین در گرایش به ماری‌جوانا در کشور آمریکا» که در مجله الکل و موادمخدر منتشر شده است، نشان داد زمانی که موقعیت و شرایط سهل و آسان در جهت تهیه و انتخاب انواع ماری‌جوانا (افزایش گزینه‌ها) فراهم باشد، گرایش به سمت آن نیز به شدت افزایش خواهد یافت. هر دو دامنه داروها و بازار موادمخدر هرگز پیش‌ازاین گسترش و تنوع نداشته‌اند. یافته‌های گزارش جهانی موادمخدر سال جاری (2018) روشن می‌سازد که جامعه جهانی باید پاسخ‌های خود را برای مقابله با این چالش‌های مرتبط با موادمخدر در فضای واقعی و مجازی تقویت کند.

قائد رحمتی (1395) در پژوهش کتابخانه‌ای خود عنوان می‌کند که امروزه شبکه‌های اجتماعی تبدیل به وسایل ارتباط و تعامل جوامع انسانی شده‌اند و باعث ظهور رفتارهای انحرافی جدید از جمله آشنایی با انواع ترکیبات مخدر و روان‌گردان، تولیدهای مستهجن، تولیدهای ضد فرهنگی و غیره می‌شوند.

قربانی (1395) در پژوهش بر روی سهم فضای سایبر در گرایش به اعتیاد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه که به روش پیمایش انجام گرفته بود، به این نتیجه رسید که شبکه‌های مجازی بر اعتیاد به موادمخدر (تبلیغات انواع موادمخدر و روان‌گردان، افزایش مدت حضور و بهره‌برداری از شبکه‌های مجازی، گشت‌وگذارهای بی‌هدف و اشتراک نظرات مثبت کاربران در خصوص انواع موادمخدر و روان‌گردان) دانشجویان اثرگذار بوده و شبکه‌های مجازی می‌تواند نقش مؤثری در گرایش به اعتیاد جوانان به خصوص دانشجویان داشته باشد. موسوی و قره‌گوزلو (1394) در پژوهشی کتابخانه‌ای به پیشگیری از اعتیاد با تأکید بر نقش رسانه پرداخته‌اند. نتایج پژوهش

1- Cook

2- Stoddard. Sarah A.

نشان می‌دهد رسانه‌ها به دلیل ماهیت فراگیر خود در میان نهادهای زندگی اجتماعی و تأثیرگذاری بر فرایند کاهش عرضه و تقاضای موادمخدر، نقش برجسته‌ای را در پیشگیری از اعتیاد دارند.

قلی‌زاده (1394) در پژوهشی کتابخانه‌ای به بررسی نقش رسانه‌ها در پیشگیری از مصرف موادمخدر پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که می‌تواند در پیشگیری و مقابله با شیوع و مصرف موادمخدر مؤثر باشد، به‌کارگیری هوشمندانه و کارآمد رسانه‌های ارتباط جمعی است. بدون برنامه‌ریزی برای ایجاد یک ارتباط مناسب از طریق رسانه‌ها، پیام‌های پیشگیری و مبارزه با موادمخدر به مخاطبان نخواهد رسید و ارتباط‌گران نیز نخواهند توانست در نگرش‌ها و عقاید مخاطبان خود تغییرات لازم را ایجاد کنند.

رضوی (1393) در پژوهشی به روش پیمایش با جامعه آماری مردم عادی با عنوان «تشریح جرائم در فضای سایبر و نقش پلیس در پیشگیری از آن» به این نتیجه رسیده است که فروش موادمخدر در بستر اینترنت به‌عنوان ابزاری نوین به‌منظور عرضه مواد روان‌گردان به‌ویژه مواد روان‌گردان صنعتی و گمنام بودن قاچاقچیان در این فضا شکل جدیدی از بازار عرضه مواد روان‌گردان را ایجاد کرده که غفلت از آن می‌تواند خسارت‌های ناگواری به نوجوانان و جوانان وارد کند.

نقیب‌السادات و قانع (1391) در پژوهشی پیمایشی بر روی دانشجویان به سنجش رابطه بهره‌برداری از فناوری‌های نوین ارتباطی (اینترنت و ماهواره) و گرایش به آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد) پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که بین تمام ابعاد فناوری‌های نوین ارتباطی و گرایش به اعتیاد رابطه معناداری وجود دارد.

اسلامی (1391) در پژوهش کتابخانه‌ای خود تحت عنوان «بررسی شبکه‌های اجتماعی و تأثیرات آن‌ها بر ابعاد مختلف زندگی»، به نقش پررنگ این شبکه‌ها در زندگی فردی و اجتماعی افراد اشاره کرده است. این پژوهش به بررسی شبکه‌های اجتماعی، تاریخچه آن‌ها و تأثیرات آن بر ابعاد مختلف زندگی پرداخته است.

ملک‌زاده (1391)، در پژوهشی کتابخانه‌ای با عنوان «دام‌گستری در محیط مجازی» به این نتیجه رسید که موادفروشان امروزه به روش‌های جدیدی روی می‌آورند که

از جمله این روش‌ها دام‌گستری در جهت گرایش به اعتیاد و موادمخدر از طریق اینترنت می‌باشد.

علی‌وردی‌نیا (1384)، در پژوهش کتابخانه‌ای خود به این نتیجه رسیده است که اطلاعات قابل‌دسترسی در اینترنت درباره انواع موادمخدر، توسط افراد و گروه‌های مختلف با اهداف و انگیزه‌های متفاوت تولید و در اختیار همگان قرار می‌گیرند، بنابراین برابر نتایج پژوهش شبکه‌های مجازی یکی از مؤثرترین ابزارهای رسانه‌ای در جهت معرفی انواع موادمخدر و روان‌گردان، تبلیغ مثبت آثار آن و در پایان خرید و فروش آن می‌باشد. حسینی (1384) در پژوهشی که به روش کتابخانه‌ای تحت عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه اینترنت و اعتیاد به موادمخدر» انجام داده، به این نتیجه رسیده که چنانچه فردی با فرصت‌های آشنایی و دسترسی به موادمخدر مواجه شود، در معرض اعتیاد به موادمخدر قرار می‌گیرد، بنابراین پیشنهاد نموده است که افراد با کاهش مدت‌زمان حضور در فضای مجازی می‌توانند از خطرات ناشی از حضور در این شبکه و گرایش به مصرف موادمخدر مصون بمانند.

دوران (1384) در پژوهشی که به روش تحلیل محتوای منابع مرتبط با ترک اعتیاد به موادمخدر از طریق یاری گرفتن از کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی چاپ شده، به طرح پیشنهادی مبنی بر کمک به حل مسئله اعتیاد به موادمخدر با اتکا بر شبکه ارتباطات کامپیوتری واسطه پرداخته است. در این پژوهش ابتدا کارکرد حمایتی پیوندهای قوی و ضعیف اجتماعی در قبال انواع فشارهای روانی-اجتماعی از دیدگاه تحلیل شبکه اجتماعی طرح و سپس رابطه آن با اعتیاد به موادمخدر (و پاک شدن و به‌ویژه پاک ماندن فرد معتاد) مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، توسعه وبلاگ‌ها و اتاق‌های چت فارسی و شبکه‌های اجتماعی و شرکت دادن معتادان در این مجامع گروهی می‌تواند موجب دوری از گوشه‌گیری و انزوای معتادین شده و در نتیجه باعث ارتقاء حمایت‌های اجتماعی معتادان شود.

به هر ترتیب پژوهش‌های مختلف طی سال‌های اخیر نشان می‌دهد که اگرچه فضای مجازی محملی برای افزایش روابط دوستانه است، ولی گرایش به موادمخدر و روان‌گردان با تأکید بر رجوع به فضاهای مجازی برای دوری از مشکلات موجود در فضای واقعی افزایش داشته است. بر این اساس و نیز با توجه به فراگیر شدن شبکه‌های

اجتماعی در میان جوانان و نوجوانان، امروزه باندهای توزیع موادمخدر و روان گردان از این فضا به منظور ترویج، تبلیغ و اشاعه انواع موادمخدر و روان گردان با عناوین گوناگون در شکل‌ها و قالب‌های مختلف استفاده می‌کنند. یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که سوداگران در بسیاری از وبسایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی، موادمخدر و محرک را به منظور ارزیابی میزان اقبال عمومی تبلیغ و در بسیاری از موارد کانال‌ها، شبکه‌ها، گروه‌ها و صفحاتی را برای فروش و یا ارسال آن‌ها به مناطق مختلف و منازل ایجاد کرده‌اند. این به آن معناست که مصرف‌کننده‌ها به سبب مشکلات موجود در فضای واقعی رغبت بیشتری برای تهیه و تولید موادمخدر از پیام‌های فضای مجازی یافته‌اند. با این وصف ما برای تأثیر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی بر گرایش به مصرف موادمخدر نیازمند پژوهش‌های بیشتری هستیم. پژوهش حاضر از جمله پژوهش‌های اندک در این باره است که سوداگران موادمخدر در این فضا تازه شروع به انواع فعالیت‌ها کرده‌اند. شناخت شیوه‌ها و فن‌های این سوداگران می‌تواند تا اندازه زیادی در پیشگیری و مقابله با این پدیده مفید باشد.

مبانی نظری پژوهش

به‌طور کلی، راهبردها و روش‌های به‌کارگیری شده در جهت سوق دادن نوجوانان در فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی مجازی به سمت اعتیاد، مصرف موادمخدر و روان گردان که ابعاد مدل پژوهش حاضر نیز می‌باشند، عبارت‌اند از: فعالیت‌های متمرکز بر اشتراک نظرات مثبت کاربران در خصوص انواع موادمخدر و روان گردان.

فعالیت‌های متمرکز بر تبلیغات مثبت: امروزه در فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی گوناگون تحت موبایل و وب به‌گونه‌ای عمل می‌شود که گویا این موادمخدر و روان گردان معجزاتی می‌باشند که تاکنون جوانان و نوجوانان از غافله عقب‌مانده‌اند. تبلیغات دروغین در خصوص آثار مصرف انواع موادمخدر و روان گردان که درست برگرفته از متن شبکه‌های مجازی می‌باشند، به‌قرار زیر است: تسکین درد، درمان بیماری‌هایی مثل قند یا دیابت، کاهش آلام روحی، اضطراب، افسردگی و دیگر بیماری‌های روانی که شایع و به‌شدت آزاردهنده است، بهبود بیماری‌های گوارشی، کسب انرژی بسیار و مطالعه مداوم، کاهش سریع و باورنکردنی وزن و غیره.

فعالیت‌های متمرکز بر حمایت‌های مجازی-اجتماعی: حمایت‌های اجتماعی از نیازهای عاطفی ضروری که افراد در زندگی اجتماعی خود به آن نیاز دارند. بعضی از این حمایت‌ها در تعاملات چهره به چهره از اطرافیان، دوستان و خانواده دریافت می‌شود و با ظهور وسایل شبکه‌های اجتماعی مجازی، کاربران بخشی از حمایت‌های درخواستی خود را با تعامل مجازی از این شبکه‌های اجتماعی دریافت می‌کنند. حمایت اجتماعی و میزان آن تابع روابط اجتماعی است که فرد در قالب پیوند با دیگران یا عضویت در گروه‌ها و اجتماعات از حمایت‌ها برخوردار می‌شود. نحوه و میزان بهره‌مندی از حمایت‌ها به دامنه روابط اجتماعی با دیگران و عضویت اجتماعی فرد بستگی دارد؛ این در حالی است که از انواع مساعدت‌ها و حمایت‌های عاطفی، مالی و دیگر سطوح حمایت برخوردار می‌شود.

فعالیت‌های متمرکز بر ایجاد و تقویت روابط اجتماعی: افزایش استفاده از اینترنت و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی موبایلی این روزها به‌رغم استفاده‌های مفیدی که دارد، در کنار اشتغال به کار طولانی والدین و تغییر نگرش والدین به تربیت فرزندان، موجبات دوری اعضای خانواده از یکدیگر را فراهم ساخته است؛ به‌گونه‌ای که به‌رغم نزدیکی فیزیکی و در زیر یک سقف بودن در داخل خانواده، گاه فاصله عاطفی و معنوی زیادی را از یکدیگر تجربه می‌کنند و افراد خانواده کمترین مراودات و گفتگوی همدلانه را با هم دارند.

فعالیت‌های متمرکز بر کاهش کنترل‌های اجتماعی: کاهش کنترل بر فرزندان به-خصوص نوجوانان و جوانان و کاهش کنترل‌های اجتماعی از سوی خانواده، معلمان، دوستان و غیره؛ از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در عدم کنترل سنتی فرزندان و درنهایت گرایش به مصرف موادمخدر است.

فعالیت‌های متمرکز بر ارائه اطلاعات مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و استفاده از موادمخدر و روان‌گردان: به‌طور کلی استفاده منفی از اینترنت و IT در مقوله اعتیاد به چند بخش تقسیم شده است. فرهنگ‌سازی، تبلیغ، فروش، آموزش تولید و خدمات ارائه‌شده پس از مصرف موادمخدر. این مراحل کاملاً پیوسته است؛ یعنی مجموعه شبکه‌هایی که در این زمینه فعالیت دارند ابتدا فرهنگ استفاده از موادمخدر را در بیننده جا می‌اندازند و آن را امری عادی قلمداد می‌کنند، سپس به تبلیغ موادمخدر می‌پردازند. بعد از ایجاد تمایل در بیننده، اقدام به فروش، آموزش تولید، کشت و برداشت این مواد می‌کنند و در پایان برای این که فرد معتاد دچار مشکلاتی از قبیل

آزمون‌های موادمخدر برای شرکت در امتحان‌های کارایی، ورزشی یا آموزشی نشود خدماتی به وی ارائه می‌کنند تا بتوانند این آزمون‌ها را با موفقیت پشت سر بگذارند.

شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل: منظور از شبکه‌های اجتماعی (فیس‌بوک، توییتر، واتس‌آپ، مای‌اسپیس و غیره) آن دسته از وبسایت‌ها و نرم‌افزارهایی هستند که طیف وسیعی از تعاملات اجتماعی با دوستان و اعضاء خانواده را میسر می‌سازند. در واقع، شبکه اجتماعی شبکه‌ای متشکل از افراد و گروه‌ها و ارتباطات بین آنهاست (مولایی، 1389). وود¹ (2008) شبکه‌های مجازی را مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی معرفی می‌کند. شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل، نسل جدیدی از وبسایت‌های اینترنتی هستند که با پیشرفت فناوری در قالب نرم‌افزارهایی برای موبایل‌ها و دیگر ابزارهای ارتباطی نیز تعریف شده‌اند و قابل دسترسی هستند. شبکه‌های مجازی تحت موبایل به‌عنوان یکی از ویژگی‌های زندگی مدرن تعریف شده‌اند که همانند هر پدیده‌ای که منافع و اثرات مثبتی بر زندگی بشر دارد، دارای جنبه‌های منفی و ویرانگری نیز هست (مک‌کوئیل²، 2005).

شبکه‌ها و اعتیاد به موادمخدر: فروشندگان و توزیع‌کنندگان موادمخدر و روان‌گردان‌ها با ایجاد پروفایل‌های مختلف در شبکه‌های اجتماعی گوناگون تحت موبایل و درج شماره تلفن‌های مختلف و یا انتقال بازدیدکنندگان، خریداران و مشتریان از پروفایل خود به آدرس‌های دیگر مجازی از جمله کانال‌های تلگرامی و دیگر پیام‌رسان‌های فوری و در پایان برقراری تماس‌های صوتی و تصویری غیرقابل پیگرد، اقدام به فروش محصولات خود می‌نمایند. فروشندگان و توزیع‌کنندگان موادمخدر در شبکه‌های اجتماعی به بهانه‌های مختلفی از جمله افزایش تقویت حافظه در فصل امتحانات، افزایش میل جنسی در زنان و مردان و زیبایی‌انداز و پوست افراد به‌خصوص جوانان موادی را که اغلب جزو موادمخدر و محرک است تبلیغ می‌کنند. همچنین اطلاعاتی بسیار کامل و قابل دسترسی در اینترنت درباره انواع روان‌گردان‌ها، توسط افراد و گروه‌های مختلف با اهداف و انگیزه‌های متفاوت تولید می‌شود. بسیاری از وبسایت‌ها

1- Wood

2- McQuail

با فراهم نمودن طیف وسیعی از اطلاعات مربوط به موادمخدر و پیش‌نیازهای آن مروج فرهنگ مصرف موادمخدر و برخی به‌طور غیرمستقیم باعث ترویج مصرف مواد هستند. به‌طور مثال در این زمینه آموزش‌های لازم و اولیه در بیشتر وبلاگ‌ها و وبسایت‌ها و حتی شبکه‌های اجتماعی به‌صورت رایگان در معرض دید عموم قرار گرفته است؛ اما با توجه به تحرکات سوداگران و تهیه و فروش انواع موادمخدر و روان‌گردان‌های جدید که شیوه‌های استعمال آن‌ها با موادمخدر و روان‌گردان‌های قدیمی متفاوت است، فروشندگان این مواد، آموزش‌های لازم را نیز در هنگام فروش مواد به خریداران و مصرف‌کنندگان آموزش می‌دهند.

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل تنها یک ابزار ارتباطی صرف نیست، بلکه امکانات بسیار متنوعی در آن وجود دارد (از جمله اخبار، وبلاگ‌ها، موسیقی و فیلم) که استفاده از آن‌ها فعالیتی اجتماعی محسوب نمی‌شود. در همین راستا «ولمن و لندگرین¹» (2011)، دو گونه استفاده از اینترنت را برمی‌شمارند، استفاده‌های اجتماعی مانند ایمیل و چت و استفاده‌های غیراجتماعی نظیر وبگردی و دانلود موسیقی. از نظر «کراوت²» نوع استفاده از اینترنت می‌تواند در اثرات اینترنت نقش ایفا نماید. به عقیده کراوت زمانی که فناوری، کاربر و کاربرد تغییر می‌کند، اثرات اینترنت بر زندگی اجتماعی افراد هم تغییر می‌کند.

نظریه وابستگی مخاطب می‌تواند رابطه نوع بهره‌برداری (اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی) و گرایش به اعتیاد را تبیین کند. در این نظریه که پیام را بر دانش و رفتار مخاطبان مؤثر می‌داند، در افراد انفعال به وجود می‌آورد و مخاطب را دچار بی‌حسی می‌کند. افراد به اشکال مختلف نیازهایشان را با رسانه‌ها رفع می‌کنند و هر فرد ممکن است در زمینه‌های مختلف از رسانه‌ها به‌طور متفاوت استفاده کند؛ بنابراین یک فرد آسیب‌دیده که زمینه اجتماعی و روان‌شناختی گرایش به موادمخدر را دارد، چنانچه با «فرصت‌های» دسترسی به دارو مواجه شود، در معرض اعتیاد به موادمخدر قرار می‌گیرد (حسینی، 1384: 6).

1- Volman B. and Lundgren, D.C.

2- Karat

در زمینه تأثیر رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یکی از این رسانه‌ها، نظریه‌های متفاوتی بیان شده است که در اینجا چند نظریه مهم زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف) نظریه گلوله جادویی که از آن با اسامی دیگری نظیر، نظریه سوزن تزریقی یا نظریه کمر بند انتقال، نیز یاد می‌شود. بنیان این نظریه بر این باورند که پیام‌های ارتباط جمعی بر همه مخاطبانی که در معرض آن‌ها قرار می‌گیرند تأثیرات قوی و کمابیش یکسانی دارند (سورین و تانکارد، 1381: 391).

ب) نظریه کاشت به باور گرینر و همکارانش، تلویزیون (و امروزه رسانه‌ها) با نفوذ فراگیر در بین خانواده‌ها مبادرت به کاشت جهان‌بینی، نقش‌ها و ارزش‌های رایج در ذهن آنان می‌کند. حامیان نظریه کاشت بر این باورند که رسانه‌ها اندیشه‌ها، سبک زندگی و روابط درون و برون فردی افراد جامعه را شکل می‌دهند (سورین و تانکارد، 1381: 394).

ج) کاتز (1959) با ارائه نظریه استفاده و خشنودی، اذعان داشت که مخاطب محتوای رسانه را انتخاب می‌کند و توانایی مخاطب بیش از آن است که پیش‌از این تصور می‌شده است (سورین و تانکارد، 1381). امروزه این رویکرد به دلیل ماهیت آن که مخاطب محور است، یکی از موفق‌ترین رویکردهای ارتباطی در فضای مجازی و اینترنت محسوب می‌شود (آنگلمن¹، 2000).

د) نظریه اشاعه نوآوری راجرز و شومیکر (1369) با ظهور اینترنت بسیار توسعه یافت، چراکه اینترنت از ابتدای کار تاکنون سریع‌ترین رسانه تاریخ در جذب مخاطب بوده است (سورین و تانکارد²، 2001). این رشد سریع اینترنت باعث شده برخی از کارشناسان توسعه به ظرفیت‌های این رسانه برای اشاعه نوآوری‌ها توجه بیشتری کنند.

ه) شکاف آگاهی، نظریه رسانه‌ای دیگری است که با ظهور اینترنت و فضای مجازی برخی نظریه‌پردازان مانند برایان لیت کیبل و دی لودر³ (2001) را وا داشت تا بدین اعتقاد برسند که فناوری‌های جدید ارتباطی به همراه فرایند جهانی‌شدن و حرکت سریع

1- Angleman, S.

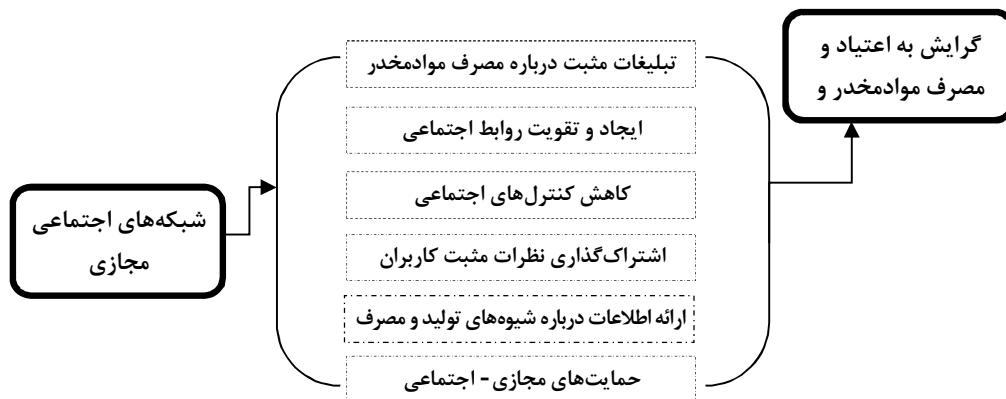
2- Severin, J, Werner and Tankard W. James

3- Keeble Leight and Loader Bryan D

سرمایه موجب ناامنی و نابرابری اجتماعی و فرهنگی در جهان و به‌خصوص کشورهای پیشرفته شده‌اند.

به باور برخی نظریه‌پردازان رسانه، شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرات متقابل و بالقوه‌اش در میان گروه‌هایی از نوع ارتباطات رایانه‌ای به سبب کمتر بودن کانال و کدهای در دسترس، ناشناس بودن تعامل کنندگان در زمان ارتباط، گمنامی، نبود ارتباطات غیرکلامی، جدایی فیزیکی و قابلیت انعطاف جسمانی کمتر است (رسولی و مرادی، 1391: 2)؛ و البته ممکن است مردم را به رفتار کمتر کنترل‌شده و راه‌های ناهنجار هدایت کنند. بل¹ (2001) به خلاف تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی آن‌ها را با قدرت مجازی یاد می‌کند.

با بررسی تئوری‌های مطرح‌شده در بالا مشخص شد که تئوری‌های تحلیل شبکه، نظریه وابستگی مخاطب، نظریه کاشت و تئوری‌های سه‌گانه تأثیر به‌ویژه «گلوله جادویی» می‌توانند رابطه کاربری شبکه‌های اجتماعی مجازی با گرایش به اعتیاد و مصرف مواد را تبیین کنند. افزایش مدت بهره‌برداری از فناوری‌های نوین ارتباطی و شیوه کاربردی می‌تواند سبب افزایش گرایش به اعتیاد در بین جوانان شود؛ بنابراین نظریه‌های فوق نشان می‌دهند که استفاده از رسانه‌ها، به‌ویژه از نوع جدید آن‌ها مانند شبکه‌ها، می‌تواند بر نگرش‌ها و گرایش‌های ما مؤثر باشد.

شکل شماره (1). مدل تحلیل پژوهش.

1- Bell, David

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف از نوع کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی با طرح پیمایش و به جهت زمانی نیز از نوع مقطعی است. جامعه آماری مورد تحلیل شامل کلیه نوجوانان (15-19) ساله جامعه شهری شهرستان شیراز و به تعداد (208486) نفر می‌باشد که بر اساس فرمول کوکران، تعداد (383) نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. روش گردآوری اطلاعات میدانی و ابزار آن پرسشنامه محقق ساخته بوده است. با توجه با استاندارد بودن پرسشنامه میزان تمایل به اعتیاد، روایی این پرسشنامه از پیش به اثبات رسیده است. همچنین میرحسامی (1388) نیز جهت تأیید مجدد روایی صوری پرسشنامه و صحت و سقم پرسش‌ها، پرسشنامه را در بین تعدادی از دانشجویان توزیع و پس از اطمینان از نتایج به دست آمده، پرسشنامه مذکور را در بین نمونه آماری توزیع کرد. روایی پرسشنامه به طریق منطقی و پایایی آن از طریق آزمون ضریب الفای کرونباخ که در جدول شماره (1) آمده است، محقق شد.

جدول شماره (1). پایایی هریک از پرسش‌های فرعی پرسشنامه محقق ساخته

میزان آلفای کرونباخ	بُعد
0/706	اشتراک نظرات مثبت کاربران
0/782	تبلیغات مثبت شبکه‌های مجازی
0/821	حمایت‌های مجازی - اجتماعی
0/765	ایجاد و تقویت روابط اجتماعی
0/680	کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول
0/865	اطلاعات ارائه شده مجازی در خصوص شیوه‌های تولید
0/801	کل پرسشنامه

بر اساس جدول فوق از آنجا که مقدار آلفای مربوط به هر متغیر و آلفای کل از (0/7) بیشتر است تمامی متغیرها به‌طور مجزا و کل متغیرها با یکدیگر دارای پایایی قابل قبول می‌باشند. متغیرهای شش‌گانه پژوهش از طریق رجوع به کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی و نخبه‌های این حوزه و نیز طراحی گویه‌های مختلف (42 گویه برای متغیرهای مستقل و 14 گویه برای متغیر وابسته، به روش طیف لیکرت برای عملیاتی سازی کل گویه‌ها) و سپس پیش‌آزمون گرفتن از نمونه‌ها تدوین و ساخته شد. اگرچه عملیاتی

کردن متغیرها تا اندازه‌ای مشکل سنجش متغیرها را حل می‌کند، با این اوصاف سعی شده برای سنجش گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی به نمونه‌ها تذکر داده شود تا آن‌ها خود این گرایش را بسنجند و تأثیر عوامل دیگر مانند دوستان، خانواده و یا شبکه‌ها اجتماعی واقعی را نادیده بگیرند.

جدول شماره (2). آماره‌های مربوط به میانگین، میانه، مد و توزیع فراوانی تجمع شده

متغیر	اشتراک نظرات مثبت	تبلیغات حمایت‌های مجازی	ایجاد تقویت روابط	و کاهش کنترل مجازی	اطلاعات ارائه شده مجازی	پرسشنامه کلی شبکه‌ها	پرسشنامه اعتیادپذیری
تعداد پاسخگویان	383	383	383	383	383	383	383
میانگین به‌دست‌آمده	21/65	25/54	26/11	30/343	24/89	142/53	29
میانگین پرسشنامه	21	24	24	27	18	141	42
اختلاف میانگین	+0/65	+1/54	+2/11	+3/43	-2/11	+1/53	-13/021
میانه	22	22	26	31	24	139	29
مد	22	24	32	33	18	138	28
انحراف معیار	3/35	4/77	5/93	5/42	6/74	18/18	6/21
واریانس	11/32	22/83	35/28	29/45	45/53	33/54	38/67

با توجه به این‌که میانگین به‌دست‌آمده در جدول شماره (2) برای مؤلفه‌های پژوهش به‌جز مؤلفه کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول، بیشتر از حد میانگین می‌باشد؛ بنابراین از نظر پاسخ‌دهندگان (5) مورد از ابعاد و مؤلفه‌های پژوهش (اشتراک نظرات مثبت کاربران، تبلیغات مثبت شبکه‌های مجازی، حمایت‌های مجازی- اجتماعی، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و اطلاعات ارائه‌شده مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و مصرف مواد مخدر) در گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل تأثیرگذار است. همچنین با توجه به نتایج حاصل از پرسشنامه میزان تمایل نوجوانان به اعتیاد و با توجه به اینکه پرسشنامه مذکور بر اساس طیف لیکرت تعریف شده است؛ بنابراین میانگین به‌دست‌آمده در پرسشنامه که برابر با عدد (29) می‌باشد، فاصله زیادی با میانگین پرسشنامه داشته و این‌گونه نتیجه‌گیری می‌شود که میزان تمایل به اعتیاد نوجوانان شهر شیراز به اندازه کم می‌باشد.

- آمار استنباطی و آزمون فرضیه‌ها. بررسی نرمالیت داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

در بخش آمار استنباطی پژوهش‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها یک مسئله مهم، یافتن ارتباط بین متغیرهای مختلف نمونه آماری و تعمیم آن‌ها به جامعه آماری است. دانستن اینکه توزیع یک داده در یک جامعه آماری نرمال است و یا خیر به ما کمک می‌کند نوع آزمون مناسب‌تری را برای تحلیل انتخاب کنیم. ابتدا باید مشخص شود که داده‌های جمع‌آوری شده از توزیع نرمال برخوردار است یا غیرنرمال هستند. چون در صورت نرمال بودن توزیع داده‌های جمع‌آوری شده، برای آزمون فرضیه‌ها می‌توان از آزمون‌های پارامتریک و در صورت غیرنرمال بودن از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده کرد. نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف در جدول شماره (3) آمده است. با توجه به نتایج جدول چون مقدار سطح معنی‌داری برای تمام مؤلفه‌ها کوچک‌تر از مقدار خطا (0/050) است در نتیجه این متغیرها دارای توزیع غیرنرمال هستند و بایستی از آزمون‌های ناپارامتریک در جهت آزمون فرضیه‌ها استفاده نمود.

جدول شماره (3). نتایج آزمون مربوط به مؤلفه‌های مورد بررسی

نوع مؤلفه	سطح معنی‌داری	مقدار خطا	نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف
اشتراک نظرات مثبت کاربران	0/000	0/050	نرمال نیست
تبلیغات مثبت شبکه‌های مجازی	0/000	0/050	نرمال نیست
حمایت‌های مجازی-اجتماعی	0/000	0/050	نرمال نیست
ایجاد و تقویت روابط اجتماعی	0/000	0/050	نرمال نیست
کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول	0/000	0/050	نرمال نیست
اطلاعات ارائه شده شیوه‌های تولید	0/000	0/050	نرمال نیست
پرسشنامه کلی کارکردهای فضای سایبر	0/000	0/050	نرمال نیست
اعتیادپذیری	0/000	0/050	نرمال نیست

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

با توجه به اطلاعات ارائه شده، (383) نفر از نوجوانان (15-19) ساله جامعه شهری شهرستان شیراز به‌عنوان نمونه آماری انتخاب که (79/9) درصد یا (306) نفر پسر و

(20/1) درصد یا (77) نفر دختر را شامل می‌شوند. توزیع فراوانی برحسب سن پاسخگویان نشان داد که بیشترین درصد پاسخ‌دهندگان دارای سن (19) سال و کمترین آن دارای سن (16) سال می‌باشند. (1/17) درصد از پاسخگویان در مقطع تحصیلی اول دبیرستان، (5/7) درصد در مقطع تحصیلی دوم دبیرستان، (47/8) درصد در مقطع تحصیلی سوم دبیرستان، (19/6) درصد در مقطع تحصیلی پیش‌دانشگاهی و (15/1) درصد در دانشگاه مشغول به تحصیل می‌باشند. همچنین توزیع فراوانی میزان درآمد مربوط به پاسخ‌دهندگان نشان داد که (4/4) درصد از پاسخ‌دهندگان دارای بیشترین درآمد و (16/4) درصد دارای کمترین درآمد می‌باشند که بیشترین درصد فراوانی مربوط به درآمد مابین (250) الی (300) هزار تومان با درصد فراوانی (28/7) می‌باشد.

یافته‌های تحلیلی

آزمون فرضیه‌ها

آزمون فرضیه اصلی: ارتباط معناداری بین کاربری شبکه‌های مجازی تحت موبایل با گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود دارد.

جدول شماره (4). نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه اصلی پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/153
سطح معنی‌داری	0/003
نتیجه	تأیید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی اسپیرمن در جدول شماره (4) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی‌داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha=0/050$) می‌باشد، بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و ضعیف (خطی) بین کارکردهای فضای سایبر (شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل) و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/153) می‌باشد و در نتیجه فرضیه مهم پژوهش در سطح اطمینان (99) درصد تأیید می‌شود.

جدول شماره (5). نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه اول پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/093
سطح معنی داری	0/041
نتیجه	تائید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن در جدول شماره (5) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تائید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و بسیار ضعیف (خطی) بین تبلیغات مثبت در خصوص انواع موادمخدر و روان گردان در شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/093) می‌باشد و در نتیجه فرضیه اول پژوهش در سطح اطمینان (95) درصد تأیید می‌شود.

آزمون فرضیه دوم: ارتباط معناداری بین اشتراک نظرات مثبت کاربران در شبکه‌های مجازی تحت موبایل در خصوص انواع موادمخدر و روان گردان و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد.

جدول شماره (6). نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه دوم پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/100
سطح معنی داری	0/049
نتیجه	تائید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن در جدول شماره (6) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تائید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و ضعیف (خطی) بین اشتراک نظرات مثبت کاربران در شبکه‌های مجازی تحت موبایل در خصوص انواع

موادمخدر و روان گردان و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/100) می‌باشد و در نتیجه فرضیه دوم پژوهش در سطح اطمینان (95) درصد تأیید می‌شود.

آزمون فرضیه سوم: ارتباط معناداری بین حمایت‌های مجازی - اجتماعی شبکه‌های تحت موبایل در خصوص مصرف مواد و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد.

جدول شماره (7). نتایج آزمون همبستگی ناپارامتریک اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه سوم پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/106
سطح معنی داری	0/039
نتیجه	تأیید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن در جدول شماره (7) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد، بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و ضعیف (خطی) بین حمایت‌های مجازی - اجتماعی شبکه‌های تحت موبایل در خصوص مصرف مواد و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/106) می‌باشد و در نتیجه فرضیه سوم پژوهش در سطح اطمینان (95) درصد تأیید می‌شود.

آزمون فرضیه چهارم: ارتباط معناداری بین ایجاد و تقویت روابط اجتماعی از طریق شبکه‌های تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان گردان وجود دارد.

جدول شماره (8). نتایج آزمون همبستگی ناپارامتریک اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه چهارم

پژوهش	
آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/135
سطح معنی داری	0/008
نتیجه	تأیید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن نشان در جدول شماره (8) می‌دهد که چون مقدار سطح معنی‌داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و ضعیف (خطی) بین ایجاد و تقویت روابط اجتماعی از طریق شبکه‌های تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/135) می‌باشد و در نتیجه فرضیه چهارم پژوهش در سطح اطمینان (99) درصد تأیید می‌شود.

آزمون فرضیه پنجم: ارتباط معناداری بین کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود ندارد.

جدول شماره (9). نتایج آزمون همبستگی ناپارامتریک اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه پنجم پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/007
سطح معنی‌داری	0/891
نتیجه	تأیید فرضیه H_0

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن در جدول شماره (9) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی‌داری آزمون به دست آمده بیشتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد بنابراین فرض H_0 تأیید و فرض H_1 رد می‌شود. به عبارت دیگر هیچ‌گونه همبستگی بین کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود ندارد.

آزمون فرضیه ششم: ارتباط معناداری بین ارائه اطلاعات مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و استفاده از موادمخدر در شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود دارد.

جدول شماره (10). نتایج آزمون همبستگی ناپارامتریک اسپیرمن در جهت آزمون فرضیه مهم پژوهش

آماره	ارزش
ضریب همبستگی اسپیرمن	0/073
سطح معنی‌داری	0/023
نتیجه	تائید فرضیه H_1

با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده و شرط بررسی ارتباط بین متغیرها با آزمون اسپیرمن برقرار می‌باشد و ضریب همبستگی آزمون اسپیرمن در جدول شماره (10) نشان می‌دهد که چون مقدار سطح معنی‌داری آزمون به دست آمده کمتر از سطح خطا ($\alpha = 0/050$) می‌باشد بنابراین فرض H_0 رد و فرض H_1 تائید می‌شود. به عبارت دیگر همبستگی ناقص، مثبت و بسیار ضعیف (خطی) بین ارائه اطلاعات مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و استفاده از موادمخدر در شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان وجود دارد که مقدار این همبستگی و ارتباط برابر (0/073) می‌باشد و در نتیجه فرضیه ششم پژوهش در سطح اطمینان (95) درصد تأیید می‌شود.

آزمون تی دو نمونه جهت تبیین سطح موافقت

در ادامه به جهت تبیین سطح موافقت نوجوانان با پرسش‌های پرسشنامه از لحاظ جنسیت، سن، مقطع تحصیلی، میزان درآمد، شغل پدر و مادر و تحصیلات پدر و مادر، از آزمون تی دو نمونه‌ای و آزمون آنالیز واریانس استفاده شد. با توجه به میانگین نمرات، مشاهده می‌شود تفاوت معناداری بین میانگین نمرات گرایش به اعتیاد از طریق کارکردهای شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب جنسیت، مقطع تحصیلی، شغل پدر و مادر و تحصیلات پدر و مادر وجود ندارد. چراکه ضریب معناداری بالاتر از میزان سطح خطا یعنی (5) درصد می‌باشد، این نتیجه حاصل می‌شود که نوع جنسیت، سطح مقطع تحصیلی، شغل پدر و مادر و میزان تحصیلات پدر و مادر بر سطح موافقت با گرایش به اعتیاد از طریق کارکردهای فضای سایبر در بین نوجوانان تأثیری نگذاشته است. جداول

(11) تا (16)، خروجی آزمون تی دو نمونه جهت آنالیز سطح موافقت با گرایش به اعتیاد از طریق کارکردهای شبکه‌های مجازی تحت موبایل می‌باشد.

جدول شماره (11). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل برحسب جنسیت

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف معیار	تفاوت میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان برحسب جنسیت	مرد	142/33	19/23	0/97	-4/19	0/676
	زن	143/31	13/29			

جدول شماره (12). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل برحسب مقطع تحصیلی

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف معیار	تفاوت میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان برحسب مقطع تحصیلی	دبیرستان	141/37	15/57	2/88	-807	0/422
	دانشگاه	144/25	19/62			

جدول شماره (13). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل برحسب شغل پدر

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف معیار	تفاوت میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان برحسب شغل پدر	شاغل (کارمند و آزاد)	138/78	13/64	-4/587	-1/918	0/661
	بیکار	143/15	15/66			

جدول شماره (14). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل برحسب شغل مادر

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف معیار	تفاوت میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان برحسب شغل مادر	شاغل	138/11	13/50	-5/65	-3/388	0/181
	بیکار و خانه‌دار	143/76	15/58			

جدول شماره (15). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب تحصیلات پدر

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف تفاوت معیار میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان بر حسب تحصیلات پدر	دیپلم و زیر دیپلم	95	132/55	9/22	0/129 - 1/611
	تحصیلات دانشگاهی	288	141/42	10/34	

جدول شماره (16). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب تحصیلات مادر

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف تفاوت معیار میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان بر حسب تحصیلات مادر	دیپلم و زیر دیپلم	89	134/5	10/80	0/492 - 2/26
	تحصیلات دانشگاهی	294	143/9	11/56	

با توجه به میانگین نمرات گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب بازه سنی (جدول شماره 17) مشاهده می‌شود نمرات ترکیب سنی (18-19) سال از نمرات ترکیب سنی (15-17) سال کمتر است و در نتیجه می‌توان گفت سطح موافقت نوجوانان (18) سال به بالا در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بیشتر است. همچنین میزان درآمد ماهیانه نوجوانان نیز با توجه به نتایج به دست آمده (جدول شماره 18) نشان‌دهنده سطح بالای موافقت نوجوانان دارای درآمد ماهانه بیشتر، نسبت به نوجوانان دارای درآمد کمتر با گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل می‌باشد.

جدول شماره (17). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب بازه سنی

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف تفاوت معیار میانگین‌ها	آماره t	سطح معنی‌داری
مقایسه میانگین نمرات گرایش به اعتیاد پاسخ‌دهندگان بر حسب سن	15 الی 17	99	165/97	34/053	0/000 8/204
	18 الی 19	284	137/77	14/14	

جدول شماره (18). سطح موافقت نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل بر حسب میزان درآمد

عنوان	گروه	تعداد میانگین	انحراف تفاوت	آماره سطح	معنی‌داری
میانگین نمرات گرایش به اعتیاد بر حسب میزان درآمد	100 الی 200	120	0/325	130/84	43/04 -
	250 الی 350	218	0/427	174/88	0/000 10/13

در خصوص بررسی نقش مؤلفه‌های جمعیت‌شناختی در میزان گرایش به اعتیاد و یا همان اعتیادپذیری نوجوانان نیز برابر آزمون تی دو نمونه انجام شده، چون میزان سطح معنی‌داری به دست آمده برای تمام ابعاد جمعیت‌شناختی بزرگ‌تر از میزان سطح خطا (0/5) می‌باشد، بنابراین نوع جنسیت، سن، مقطع تحصیلی، میزان درآمد، شغل پدر و مادر و تحصیلات پدر و مادر بر سطح گرایش به اعتیاد و یا اعتیادپذیری نوجوانان تأثیری نگذاشته است؛ بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده مدل نهایی پژوهش به شرح زیر قابل ارائه می‌باشد.

شکل شماره (2). مدل نهایی پژوهش.

نتیجه‌گیری

آزمون فرضیه اصلی: بین کارکردهای فضای سایبر (شبکه‌های مجازی تحت موبایل) و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی اول: بین تبلیغات مثبت در خصوص انواع موادمخدر و روان‌گردان‌ها در شبکه‌های مجازی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی دوم: بین اشتراک نظرات مثبت کاربران در شبکه‌های مجازی تحت موبایل در خصوص انواع موادمخدر و روان‌گردان با گرایش نوجوانان استان فارس به موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی سوم: بین حمایت‌های مجازی-اجتماعی شبکه‌های تحت موبایل در خصوص مصرف مواد و گرایش نوجوانان استان فارس به مصرف موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی چهارم: بین ایجاد و تقویت روابط اجتماعی از طریق شبکه‌های تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به مصرف موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی پنجم: بین کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به مصرف موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد؛

آزمون فرضیه فرعی ششم: بین ارائه اطلاعات مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و استفاده از موادمخدر در شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش نوجوانان استان فارس به مصرف موادمخدر و روان‌گردان رابطه وجود دارد.

یافته‌های بالا نتایج حاصل از پژوهش قائد رحمتی (1395) با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی در جرم‌زایی» که بیانگر وجود ارتباط بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و ظهور رفتارهای انحرافی جدید از جمله آشنایی با انواع ترکیبات مخدر و روان‌گردان، تولیدهای مستهجن، تولیدهای ضد فرهنگی و غیره، می‌باشد را تأیید می‌کند.

یافته‌های قربانی (1395) که در پژوهش خود به پیش‌بینی سهم فضای سایبر در گرایش به اعتیاد دانشجویان دانشگاه آزاد ارومیه پرداخته است، از حیث ابعاد تبلیغات انواع موادمخدر و روان‌گردان و اشتراک نظرات مثبت کاربران در خصوص انواع موادمخدر و روان‌گردان، هم‌سو و هم‌راستا با نتایج پژوهش حاضر می‌باشد. یافته‌های پژوهش رضوی (1393) که بیانگر این مهم است که خرید و فروش موادمخدر در بستر اینترنت به‌عنوان ابزاری نوین مورد توجه قرار گرفته و کاربران از طریق آن به‌آسانی به انواع موادمخدر و روان‌گردان دسترسی پیدا می‌کنند، هم‌جهت با نتایج پژوهش حاضر می‌باشد. نتایج پژوهش حاضر یافته‌های نقیب‌السادات و همکاران (1391) را تأیید می‌کند. نتایج هر دو پژوهش نشان می‌دهد که بین ابعاد فناوری‌های نوین ارتباطی و گرایش به اعتیاد و موادمخدر رابطه معناداری وجود دارد. همچنین نتایج این پژوهش، سرانجام پژوهش علیوردی‌نیا (1387) که بیان می‌کند اطلاعات قابل دسترسی در اینترنت درباره انواع موادمخدر، توسط افراد و گروه‌های مختلف با اهداف و انگیزه‌های متفاوت تولید و در اختیار همگان قرار می‌گیرند را تأیید می‌کند. در بین تحقیقات و پژوهش‌های خارجی نیز پژوهش کوک (2013)، استودارد (2012) که در بخش مبانی نظری به نتایج این تحقیقات اشاره شد، هم‌سو و هم‌جهت با نتایج حاصل از پژوهش حاضر می‌باشد.

با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر، نتایج نشان داد، بین ابعاد و مؤلفه‌های (اشتراک نظرات مثبت کاربران، تبلیغات مثبت شبکه‌های مجازی، حمایت‌های مجازی - اجتماعی، ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و اطلاعات ارائه‌شده مجازی در خصوص شیوه‌های تولید و مصرف موادمخدر) و گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل رابطه معنادار وجود دارد. همچنین نتایج بیانگر این مهم می‌باشد که بین بعد کاهش کنترل‌های اجتماعی معمول شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل رابطه معنادار وجود ندارد. با توجه به میانگین نمرات ارائه‌شده از سوی نمونه آماری پژوهش، تأثیر میزان سن نوجوانان در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل معنی‌دار می‌باشد.

به‌نحوی که سطح موافقت نوجوانان (18-19) سال در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی بیشتر است. همچنین میزان درآمد ماهیانه نوجوانان نیز با توجه به

نتایج به دست آمده نشان دهنده سطح بالای موافقت نوجوانان دارای درآمد ماهانه بیشتر نسبت به نوجوانان دارای درآمد کمتر در گرایش به اعتیاد از طریق شبکه‌های مجازی تحت موبایل می‌باشد. در خصوص بررسی نقش مؤلفه‌های جمعیت‌شناختی در میزان اعتیادپذیری نوجوانان نیز برابر آزمون تی دو نمونه انجام شده، این نتیجه حاصل شد که نوع جنسیت، سن، مقطع تحصیلی، میزان درآمد، شغل پدر و مادر و تحصیلات پدر و مادر بر سطح گرایش به اعتیاد و یا اعتیادپذیری نوجوانان تأثیرگذار نیست.

پیشنهادها

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و با عنایت به اینکه (5) فرضیه از فرضیه‌های پژوهش مورد تأیید قرار گرفته و مشخص شد که این ابعاد پنج‌گانه در گرایش به اعتیاد نوجوانان از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل تأثیرگذار است، بنابراین پیشنهادهای ذیل جهت پیشگیری از اعتیاد نوجوانان به مواد مخدر از طریق شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل ارائه می‌شود.

- آموزش و آگاه‌سازی نوجوانان از طریق رسانه‌های ارتباطی، والدین، معلمان، تألیف کتب، نشریات، مجله‌ها و از همه مهم‌تر استفاده از ظرفیت شبکه‌های مجازی؛
- دسترسی آسان به اطلاعات کافی توسط مخاطبین، به‌ویژه نوجوانان با استفاده از برنامه‌های تدوینی در اقسام رسانه در خصوص شناخت انواع مواد مخدر و اثرات آن از طریق فضای مجازی، نرم‌افزارهای موبایل، برنامه‌های اجتماعی، فیلم، مستند، مسابقات، طنز، تألیف کتب، نشریات و غیره؛
- اهداء اعتماد به نفس به فرزندان، احترام به احساسات، عقاید و نظرات و خواسته‌های نوجوانان از طریق ایجاد محیطی گرم و صمیمی در خانواده توسط والدین؛
- برقراری روابط مستحکم با فرزندان و درک کامل و بهتر والدین با تکیه بر سبک‌های فرزندپروری از فرزندان و نوجوانان خود؛

- آموزش صداقت و راستی و درستی به فرزندان، اطمینان کردن و جلب اعتماد و همچنین همدلی با آنها؛
- اقدام پلیس فتا در خصوص شناسایی و انهدام باندهای تبلیغ، ترویج، اشاعه، خرید، فروش، آموزش روش‌های تولید و در نهایت مصرف موادمخدر.
- به‌کارگیری تدابیر پیشگیرانه وضعی -الف) تدابیر نظارتی، ب) تدابیر صدور مجوز، ج) ناشناس‌کننده‌ها و رمزنگارها، د) تدابیر محدودکننده دسترسی (فیلترینگ) - در فضای سایبر.

منابع

- اسلامی، مروارید (1391). بررسی شبکه‌های اجتماعی و تأثیرات آنها بر ابعاد مختلف زندگی. اولین همایش فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید.
- افتاده، جواد (1388). نقش رسانه‌های اجتماعی در توسعه مشارکت اجتماعی. نشست شبکه‌های اجتماعی فرصت‌ها و تهدیدها. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- بازرمن، رابرت (2006). مستهجن نگاری کودکان در اینترنت: اسطوره، حقیقت و نظارت اجتماعی. در
[http://www.iranculture.org/pdf/research/internet/1/. Pdf](http://www.iranculture.org/pdf/research/internet/1/.Pdf)
- بختیاری، آمنه (1391). بررسی هنجارهای اخلاقی در فضای مجازی (اینترنت). مطالعات رسانه‌ای، دوره (7)، شماره (4)، (پیاپی 19)، ص 53-61.
- جوانعلی آذر، پریسا؛ پورحیدر، مینا؛ پورجهان، مهشاد؛ ورمقانی، سلمان (1394). بررسی رابطه میان اعتیاد دانشجویان به اینترنت و خطرپذیری گرایش به انواع موادمخدر. کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی.
https://www.civilica.com/Paper-HPSCONF01-HPSCONF01_081.html.
- حسینی، سیدحسن (1384). تحلیل جامعه‌شناختی رابطه اینترنت و اعتیاد به موادمخدر، اینترنت و آسیب‌های اجتماعی. فصل‌نامه ارتباطات و فرهنگ، شماره (3)، بهار و تابستان (1384) ص 1.
- دوران، بهزاد (1384). پیشنهاد برای کمک به حل مسئله اعتیاد به موادمخدر با اتکا بر شبکه ارتباطات کامپیوتر واسط. فصل‌نامه ارتباطات و فرهنگ، شماره (3)، ص 19-35.
- راجرز، اورت ام؛ شومیکر، اف. فلویید (1369). رسانش نوآوری‌ها - رهیافتی میان فرهنگی، ترجمه عزت‌اله کرمی و ابوطالب فنایی. شیراز: دانشگاه شیراز.
- ربیعی، علی؛ شاقاسمی، احسان (1389). آسیب‌شناسی فردی و اجتماعی روابط مجازی در ایران. مجله رفاه اجتماعی، شماره (34).
- رسولی، محمدرضا؛ مرادی، مریم (1391). عوامل مؤثر بر تولید محتوا در شبکه‌های اجتماعی. نشریه کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره (56)، ویژه‌نامه شبکه‌های اجتماعی، شماره آبان، ص 57-66.
- رضوی، علی (1393). تشریح جرائم در فضای سایبر و نقش پلیس در پیشگیری از آن، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته جامعه‌شناسی. تبریز: دانشگاه آزاد واحد تبریز.
- سورین، ورنر جوزف؛ تانکارد، جیمز (1382). نظریه‌های ارتباطات، ترجمه دکتر علیرضا دهقان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- علیوردی‌نیا، اکبر (1384). اینترنت و مصرف مواد (مخدر). مطالعات فرهنگی و ارتباطات، بهار و تابستان، شماره (2)، ص 155 - 170.
- علیوردی‌نیا، اکبر (1387). اینترنت و مصرف مواد (مخدر).، اینترنت و آسیب‌های اجتماعی، شماره (23)، ص 44-67.
- فهیم، محمدتقی (1392). شبکه‌های اجتماعی در دنیای مجازی، فرصت‌ها و تهدیدها (فیس‌بوک آکنده از قوت‌ها و مفسده‌ها). نشریه پیام انقلاب، شماره (75)، مهرماه.
- قائد رحمتی، الهام (1395). نقش شبکه‌های اجتماعی در جرم‌زایی. اولین همایش ملی آینده‌پژوهی، علوم انسانی و امنیت اجتماعی. لرستان: دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان - موسسه عدالت‌گستر بارکه افلاک،
https://www.civilica.com/Paper-FHSAROLP01-FHSAROLP01_336.html
- قربانی، ابراهیم (1395). جزوه امور منطقه‌ای و بین‌المللی مبارزه با موادمخدر و نهادهای دخیل در مقابله و مبارزه. پلیس مبارزه با موادمخدر، فرماندهی انتظامی استان آ. غربی.
- قربانی، ابراهیم (1396). شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل دامی برای اعتیاد به موادمخدر زنان. بازدید شهریور 1397.
<http://azarbaijan-gharbi.farsnews.com/news/13960701000070>
- قلی‌زاده، بهنام (1394). نقش رسانه‌ها در پیشگیری از مصرف موادمخدر. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره (4)، ص 79-100.
- گرداب (1395). خرید موادمخدر در اینترنت. بازدید شهریور 1397.
<https://www.iranhoshdar.ir/Default.aspx?PageName=News&ID=6724&Language=1>
- ملک‌زاده، محمود (1391). دام‌گستری در محیط مجازی، مجموعه مقالات نخستین کنگره علمی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید. تهران.
- موسوی، سیده‌مریم؛ قره‌گوزلو، یعقوب (1394). پیشگیری از اعتیاد با تأکید بر نقش رسانه. دو فصلنامه مطالعات مبارزه با موادمخدر، شماره (26)، (27)، دوره (7)، ص 5-60.
- مولایی، محمد مهدی (1389). شبکه‌های اجتماعی فراتر از ابزارهای تکنولوژیک. همایش پنجره مهر. تهران: فرماندهی انتظامی تهران شرق، معاونت اجتماعی.
- میرحسامی، شریف (1388). بررسی نقش خانواده در گرایش جوانان و نوجوانان به اعتیاد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. اهواز: دانشگاه پیام نور اهواز.

- نبوتی، محمدرضا (1389). افزایش جرائم رایانه‌ای مرتبط با موادمخدر همگام با گسترش پدیده جهانی‌شدن: گزارش ویژه، دفتر مقابله با موادمخدر و جرم سازمان ملل متحد. فصلنامه ایران پاک، سری جدید، بخش نخست، شماره (33)، ص 22-31.
- نقیب‌السادات، سیدرضا؛ قانع، مهسا (1391). بررسی رابطه بهره‌برداری از فناوری‌های ارتباطی و گرایش به اعتیاد، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان 15 تا 30 سال (مورد: مناطق 2 و 18 شهر تهران). بهار، دوره (2)، شماره (5).
- یوسفی لبنی، جواد؛ خسروی، طارق؛ خسروی، بهار (1397). بررسی رابطه خانواده و استفاده نابجا از اینترنت با مصرف موادمخدر (مقاله مروری). مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، دوره (3)، شماره (20)، دوره (111)، ص 16-32.
- Aldridge, J., & Décary-Héту, D. (2016), Hidden wholesale: The drug diffusing capacity of online drug crypto markets. *International Journal of Drug Policy*, 35, 7-15. doi:10.1016/j.drugpo.2016.04.020
- Angleman, S. (2000), Uses and Gratifications and Internet Profiles: A Factor Analysis, Is Internet Use and Travel to Cyberspace Reinforced by Unrealized Gratifications? Paper presented at the Western Science Social Association 2001 Conference held in Reno, NV.
- Bell, D. (2001), an introduction to cyberculture. USA, Routledge.
- Cook, S. H. (2013), Online Network Influences on Emerging Adults' Alcohol and Drug Use. *Youth Adolesc.* 2013 Nov; 42(11): 1674-1686.
- Cordaro, F. G., Lombardo, S., & Cosentino, M. (2011), Selling androgenic anabolic steroids by the pound: identification and analysis of popular websites on the Internet. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, 21, 247-259.do
- Keeble, L., and Loader, B. D. (2001), Community informatics shaping computer mediated social relations. London: Routledge publications.
- Kuantcer, R. L. (2014), Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American psychologist*, 53, 275-299
- McQuail, D. (2005), *McQuail's masscommunication theory*. 5th edition. Sage publications. London.
- Severin, J., W., and Tankard W. J. (2001), *Communication Theories: Origins, Methods and Uses in the Mass Media*. 5/E, Texas, Longman.
- Skinner, N. C. (2013), *Systematic Review of Health Behavior Change Research*. University of Toronto, 2(1), 2-12.

- Smith, K. P., Christakis, N. A. (2008), Social networks and health. Annual Review of Sociology, 34:405–429. doi:10.1146/annurev.soc.34.040507.134601
- Stoddard, S. A. (2012), Permissive Norms and Young Adults' Alcohol and Marijuana Use: The Role of Online Communities, Published online 2012 Dec 2. doi: 10.1007/s10964-012-9869-1
- Totse (2004), Available at: <http://www.totse.com/en/drugs/psychedelics/164969.html>. Accessed on 6 May 2004
- United Nations (2018), World Drug Report. United Nations publication, Sales No. E.18.XI.9.
- Valente T. W., Ritt-Olson, A., Stacy, A. Unger, J. B. Okamoto, J., Sussman, S. (2007), Peer acceleration: Effects of a social network tailored substance abuse prevention program among high-risk adolescents. Addiction. 102: 1804–1815.
- Volman B. and Lundgren, D. C. (2011), Love on the internet: Involvement and misrepresentation in romantic relationships in cyberspace vs. real space. Computers in human behavior, 17, 197-211.
- Wood, J. (2008), Communication theories in action, United States of America, Wadsworth.